

áldozatkész patrónája a grófnő, akinek nemes, szociális s közgazdasági érzékéről többek között a karácsonyi bazár, melynek nagy sikere az ő nevéhez fűződik, szintén fényes tanú bizonyosága. Legfelsőbb helyről történt kiténtetése őszinte örömet keltett városunk közönségében is, amely a legbensőbb és legőszintébb szerencsekívánatait fűzi az Erzsébet-rendhez, amely Almásy Dénesnének íkesíti, de amelyek Almásy Dénesné grófnő az egyik ékessége.”³⁶

IV. Összegzés

Minden korszakban voltak, vannak és lesznek társadalmi problémák. Ezek kezelésében és megoldásában az egyéni és társadalmi kezdeményezések és vállalások fontosak, főleg olyan területeken, ahol az állami szerepvállalás nem általános és teljes körű. Almásy Dénesné karitatív tevékenysége azt mutatja, hogyan és milyen eszközökkel próbált hozzájárulni egy adott társadalmi probléma megoldásához. Jótékonykodott, mert kötelezettségének érezte, ezt a mintát látta a családjában és az ehhez szükséges anyagiak is rendelkezésre álltak. Magas társadalmi helyzetéből adódó kapcsolatai megkönnyítették szervezőmunkáját. Nemcsak országos karitatív szervezetek munkájában vett részt, hanem saját egyéni akciói és magánkezdeményezései is voltak, hiszen *Noblesse oblige!*

Kovács Anett

Kőbe rejtett sorsok

A barlanglakás mint szociális probléma és Cserépváralja példája

Bevezető

A Bükk hegység déli lejtőit járva a kiránduló apró településeket talál, ahol a hegyoldal szerpentinek utcai szokatlan lakáskultúra emlékeit őrzik. Ezek a riolittufa-rétegbe vájt barlanglakások a XIX. századtól elsősorban summásmunkából élő családok számára jelentettek hajlékot, akiknek gazdasági és társadalmi körülményei nem tették lehetővé, hogy épített házban éljenek. Kezdetben az otthonok belesimultak a településképhez, a hegy gyomrába rejtve a kevés földdel és ingósággal rendelkező családok nehéz helyzetét. Az alábbi tanulmány a barlanglakások kialakulásának társadalmi hátterét mutatja be és Cserépváralja példáján keresztül azt a folyamatot, amely során a XX. század végére az egykori otthonok lakatlanná váltak. Forrásként a szakirodalom mellett a teljesség igénye nélkül az írott anyagokat használtam fel, amelyek a XIX–XX. század fordulóján keletkeztek: a XX. század első feléből a polgári lakásideál népszerűsítő könyvekből, orvosi leírásokból, sajtócikkekből, archivumi kéziratokból és szociográfiákból merítettem. Cserépváralja családtörténeteinek bemutatásához pedig a 2014 nyaratól végzett terepmunka gyűjtött anyaga állt rendelkezésemre, amely nem jöhetett volna létre a beszélgetőpartnerek készséges segítsége nélkül.

Egyenlőtlen lakáskörülmények a XIX. században

Amikor az első barlanglakásokat a XIX. század során kialakították, az ország társadalmi és gazdasági viszonyait az erős polarizáltság jellemezte. A piacra termelő gazdálkodás és az iparosodás hatására fejlődő főváros a vidéki lakosság jelentős hányadát elmozdította eredeti lakhelyéről. Ez az ország régióinak és településhálózatának gazdasági egyensúlyvesztését eredményezte. A társadalmi rétegződés összetettebbé vált, a korábbi, feudális földesúr–jobbágy megoszlás helyett.¹ Ennek oka, hogy amíg a feudális rend vagyonának alapja a föld, a kapitalista modellben megjelentek a szellemi foglalkozású vagyonos rétegek is, akik nem fizikai munkából keresték kenyerüket és olyan ipari munkás rétegek, amelyek nem a földművelésből éltek.² Emellett a mezőgazdaságban dolgozó tömegek továbbra is jelentős részét képezték a társadalomnak. Ezen a területen a földek aránytalan eloszlása eredményezett kontrasztos képet.³ A gazdálkodó rétegből 1,2 millió ember mezőgazdasági munkásként kereste kenyerét, 0,5 millió pedig mezőgazdasági cselédként dolgozott. A földek egyenlőtlen eloszlása miatt azok, akik

³⁶ Békés 1914. április 26. 2.

¹ Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2006. 94.

² Gyáni–Kövér i. m. 85.

³ Gyáni–Kövér i. m. 89.

nem tudták saját földjeikből fenntartani magukat, szemtermelő idénymunkásnak szegődtek el nagyobb, ipari méretekben gazdálkodó földekre annak érdekében, hogy kiegészítsék éves jövedelmüket.⁴ A Bükkalján az ökológiai környezet is elősegítette az ideiglenes vándorlást. A hegyvidék kevés szántóterülete is vendégmunkára ösztönözte a földművelő lakosságot, amely kezdetben arató- és cséplő- tevékenységet jelentett. Később a cséplőgépek és ipari növények, mint a kukorica és a burgonya elterjedésével szélesedett a tevékenységi kör, és kapásnövények művelésével is foglalkozni kezdtek. A tevékenység a XIX–XX. század fordulóján élte virágkorát, egészen a II. világháborút követő évtizedekig.⁵

A XIX. századra jellemző gazdasági és társadalmi átrendeződések hatottak a lakáskultúrára is. Amíg korábban a lakhely fogalma részben a vegetatív életteret, részben pedig a munkavégzés helyszínét jelentette, a XIX. század végére az otthonok a társadalmi pozíció kifejezőeszközévé is váltak. Ennek oka, hogy a különböző státusú rétegek az anyagi helyzetüknek megfelelő lakást tudták megfizetni és kialakítani, így azok leképezték pozíciójukat a társadalomban.⁶ A lakáskultúra mint reprezentatív, státust kifejező eszköz a megerősödő polgári réteg számára volt kiemelkedően fontos.⁷ Amikor a XIX. század végére egyre több barlanglakás épült ki a bükkaljai térségben, a budapesti polgári elit számára mind a lakások hangulata, mind egészségügyi felszereltsége is fontos kérdéssé vált. Átmeneti réteggént azok, a főleg alföldi és dunántúli települések lakosai említhetők, akik a napóleoni háborúk után bekapcsolódva a gabonakonjunktúrába, a XIX. század második felétől megengedhették maguknak lakáskörülményeik javítását. Ez azt jelentette, hogy másolva a polgári rétegek ízlését, díszíteni kezdték házaikat, a kétosztatú parasztházakat felváltották a háromosztatú épületek, és megjelent a tisztaszoba intézménye is, ami a polgári szalonok reprezentatív funkciójával megegyezően működött. Ezek az újítások az ország peremterületeit a XIX. század végére érték el.⁸ Ezzel egy időben a Bükkalján élő summás családok lakáskörülményei csak részei voltak annak a tömeges jelenségnek, amely szemben a középrétegekkel, a szegénység és alacsony életszínvonal problémáit jelentették. Például a főváros munkáslakásainak és kényszerszállásainak problémája megoldhatatlan kérdés volt a hatóság számára. Legfőbb gond elsősorban a túlzásfoltosság és nem megfelelő higiénés feltételek voltak, így nem voltak ritkák a szennyezett 4–7 főt befogadó külvárosi szobák.⁹ A tarthatatlan helyzetet a XIX. század utolsó évtizedeiben szükség-lakástelepekkel igyekeztek orvosolni, de a valódi higiéniai megoldások ritkán valósultak meg.¹⁰ Erről emlékezik meg Geley József a *Nyomor tanyája* című cikkében az 1894-es Magyar Szalon hasábjain.¹¹ A munkásrétegek lakáskörülményei lényegében nem különböztek a bükki térség barlanglakásaitól. A nyirkos levegő, a túlzásfolt szobák, a nem megfelelő higiéniai feltételek azonosságot mutattak a városi munkások és a vidéki summások életkörülményeivel.

A barlanglakás mint szociális probléma

Szociális szempontból az állami felelősségvállalás elmélete a XIX. században fogalmazódott meg liberális és szocialista ideológián alapulva. Eszerint az állam köteles adó ellenében javítani a kialakult társadalmi egyenlőtlenségeket és segítenie kell azokat a polgárokat, akiknek keresete csak a napi létfenntartást fedezi.¹² Ennek fényében eleinte feladatként a megelőzést tekintették és nem a fennálló helyzet orvoslását, így a törvények elsősorban a munkaidőre, pihenőidőre, betegségbiztosításra vonatkoztak.¹³ Az állam és az alsóbb közigazgatási egységek az 1930-as évek végéig csekély mértékben vet-

⁴ Gyáni-Kövér i. m. 91.

⁵ Cs. Schwalm Edit: Summások Bükkalján. In: CS. Schwalm Edit (szerk.): Tanulmányok a Bükkalja néprajzából. Eger, 1993. 51.

⁶ Hanák Péter: A polgári lakáskultúra a századfordulón. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1992. 5–13, 17., Gyáni-Kövér i. m. 128.

⁷ Buzinkay Géza: A középosztály lakásideálja. In: A polgári lakáskultúra a századfordulón. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1992. 13–24, 17–21.; Beniczky Irma: Gyakorlati széptan. Budapest, 1876. 26, 50, 70, 74, 95.; Wohl Janka: Az otthon. Budapest, 1882. 130–131.

⁸ Gyáni-Kövér i. m. 137–138.

⁹ Umbrai Laura: A szociális kislakáséptítés története Budapesten. Budapest, 2008. 19.

¹⁰ Umbrai i. m. 80–81.

¹¹ Geley József: A nyomor tanyája. In: Magyar Szalon 1894. 5. 564.

¹² Gyáni Gábor: A szociálpolitika múltja Magyarországon. Budapest, 1994. 6.

¹³ 1872. Ipari törvény, 1893: XXVIII. tc., 1891: XIV. tc.; Gyáni i. m. 10.; Gyáni i. m. 18. A munkavédelmi rendeleteken túlmutatva a szociális közegészségügy és szegénygondozás intézményesített keretek közt az 1876-os XIV. tc óta zajlott, mely kimondta, hogy a közegészségügyi ellátás állami feladat és a létszínvonal alatt élők hatóságai ellátása állami és közigazgatási szinten illetőséghez kötött. Ezen túlmutatva fejlődésként értékelhető a Betegápolási Alap elkülönítése az államkasszából, ami a rászorulókat ellátását finanszírozta is biztosította.

tek részt tevékenyen a szegénygondozásban és a lakáskörülmények javításában.¹⁴ Legaktívabbak a karitatív és egészségügyi szervezetek voltak, amelyek mind a megelőzésben, mint az állapotok felmérésében a II. világháborúig jelentős részt vállaltak az állami feladatokból. A szociális segítségnyújtás ágazatai belül a lakáspolitikát az első népjóléti felmérések nyomán alakult ki. Mindez az 1890 és 1920 közötti időszakra tehető, amikor a felmérések tarthatatlan állapotokra mutattak rá a gyári és mezőgazdasági munkásrétegek életkörülményeivel kapcsolatban.¹⁵ Az első leírásokat követően látható eredménye még nem volt a felméréseknek, de elindult egy évtizedeken át tartó folyamat, amely a lakáskörülményeket a szociálpolitika egyik sarokkövének tekintette.

Az első gyűjtők, akik felfigyeltek a Bükkalja jellegzetes építményeire, még nem emelték ki azok hátrányait. Elsőként Herman Ottó naplójában emlékezik meg róluk, amelyben az Ostoroson, Bogácson és Noszvajon látottakat eleveníti fel. Tárnyilagosan közli, hogy „*odúlakók*” élnek ott, de házaik takarások, fehérre meszeltek, „*a nép egészben tisztaságos*”.¹⁶ Ezek a megfigyelések nem tárgyalják a lakáskörülmények társadalmi, gazdasági és egészségügyi hátterét. Ennek oka, hogy a szociális lakáspolitikát egyelőre a főváros túlzásfolt munkástelepeire és nyomornegyedeire fókuszált. A kisebb települések lakáskörülményei főleg a Nagyatádi-féle földreformot követően kerültek előtérbe. A reform során 1939-ig 260 000 házhely került kiosztásra, az államnak pedig érdeke volt, hogy a közegészségügyi normáknak megfelelően ezek ne a betegség melegágyai legyenek.¹⁷ Ennek érdekében egészségügyi felméréseket és helyzetképeket készítettek, majd a népet megszólítva kiadványokon, rádióbeszélgetéseken és újságcikkeken keresztül közvetítették az ideális falusi lakáskörülmények feltételeit. Ahogyan korábban a középréteg a XIX. századi polgári lakásideált igyekezett megteremteni, úgy most az állam az alacsonyabb életszínvonalon élő rétegeket szólította meg. Ennek a folyamatnak részeként készültek felmérések a vidéki lakosság lakáskörülményeiről, köztük a barlanglakásokról is. Ekkor szembesült a szociálpolitika azzal a helyzettel, amivel a barlanglakásban élő családok minden nap együtt éltek.

A közreadott felmérések, vélemények és megoldási lehetőségek a falusi lakáskörülmények problémájára több pontban is megegyeznek a barlanglakások helyzetével. Az 1920-as években a falusi parasztházak egészségügyi problémájáról átfogó jelleggel rádióbeszélgetést és publikációkat is olvashattak a közönség. A felmérők és a felméréseket méltató orvosok, politikusok és tudományban tevékenykedők egyetértettek abban, hogy a lakáskörülmények problémái a következőképpen összegezhetők.

A vidéki lakások, köztük kifejezetten a barlanglakások helyiségei túl szűkek a bent élők számára, így az egy főre jut minimális légköbméter arány nem éri el az egészséges átlagot. Probléma a kis nyílászárók kialakítása, ezáltal a szellőzés és napfény hiánya, ami dohosságot és a penész terjedését okozza. Ezt a nedvesedés lehetősége is elősegíti, amit a döngölt földpadló és korszerűtlen falazat tesz lehetővé. Továbbá a lakóhelyiségek elhelyezkedése és az udvaron tárolt szerves hulladék egymáshoz egészségtelenül közel van.¹⁸

A nem megfelelő körülmények következményeit vizsgálva népegészségügyi szempontból is készültek vizsgálatok. Az 1928-as Magyar Szemle hasábjain Padányi Gyula által publikált cikk a barlanglakások pszichológiai veszélyeire hívja fel a figyelmet, amit a nyomasztó levegőtlenység, nedvesség és fényhiány idéz elő.¹⁹ Juba Adolf ugyan ebben az évben a körülmények alapján a sápadtság, vérszegénység, gölyvérkór, nyakimirigy-megnagyobbodás, vörheny, ázsiai kolera, hasi hagymáz és tüdővész betegségét jegyezte le mint tipikus lakásbetegséget.²⁰ A legátfogóbb egészségügyi felmérést a központi szervezésű Zöldkeresztes Egyesület végezte, amely a gyermekhalálozási arányokat vizsgálva megállapította, hogy a barlanglakások a tbc melegágyaként összefüggésbe hozhatók a térségben tapasztalt magas csecsemőhalandósággal.²¹ Az 1930-as években írt legjelentősebb munkák, mint a Szabó Zoltán által írt *Cifra nyomorúság és A tardi helyzet* című kötetek rendkívüli részletességgel mutatták be a bükk-

¹⁴ Gyáni i. m. 18.

¹⁵ Gyáni i. m. 14.

¹⁶ Herman Ottó: A pokol cséplője. Budapest, 1983. 121–127.

¹⁷ Juba Adolf: Az egészséges lakás. Budapest, 1928. 6.

¹⁸ Pollermann Artúr: Milyen legyen az egészséges lakás? In: Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium Egészségügyi Propagandaközpont népszerű előadásai és ismertetései. Budapest, 1923. 5–9.; Dörner Gyula: Az egészséges lakás építése. Budapest, 1928. 11–24.; Bielek Tibor: A barlanglakások szociális problémája a mezőkövesdi járásban. Budapest, 1935. 4–15.

¹⁹ Padányi Gyula: A barlanglakástól a városképig. In: Magyar Szemle 1924. 4. 294–295.

²⁰ Juba i. m. 4–5.

²¹ Mednyánszky Miklós: Magyarországi barlanglakások. Budapest, 2009. 72–73.

aljai térség hétköznapijait. Ezzel együtt az 1930-as években megjelenő közlések már egyértelműen megfogalmazzák a helyzet tarthatatlanságát.²²

Cserépváralja: két családtörténet

Cserépváralja a Váraljai-patak mentén a Vén-hegy és Nyúl-hegy völgyébe ékelődve fekszik. Hasonlóan a bükkaljai falvak többségéhez, az itteni ember számára is fontos volt, hogyan tud alkalmazkodni a kemény kőzetes hegyvidéki tájhoz.²³ A XIII. század óta lakott település népessége a történelem során többször átalakult. A török hódoltság után katolikus magyarokkal és tótokkal telepítették újra a falut, amelynek lakói az Esterházy- és Forgách- uradalom részeként gyarapították a jobbágyság társadalmi csoportját.²⁴ A XIX. század közepétől, a jobbágyfelszabadítást követően a földhiány miatt a lakosság többsége fokozatosan betagozódott a magyar társadalom egyik legnépesebb rétegébe, a századforduló mezőgazdasági munkásai közé. Azon belül is legtöbbször a summások csoportjába tartoztak, akik az uradalmak ideiglenes munkaerő-állományában a legalsóbb, legszegényebb réteget képviselték.²⁵ Ez azt jelentette, hogy a legtöbb földje, ha volt saját földje, abból nem volt képes eltartani magát, ezért idénymunkát vállalva egészítette ki jövedelmét. A földhiány hatással volt a lakáskörülményekre is. Az épített házhöz telekre és elegendő tőkére lett volna szükség, a barlanglakások ezért alternatívát jelentettek a kevés vagyonnal rendelkező családok számára.²⁶ A parasztházakhoz képest ezeknek az épületeknek szembevetendő hátránya a nedvesedés volt, ami a penész terjedését idézte elő, továbbá a lakóknak meg kellett oldani a megfelelő szellőzést és fény bejuttatását a kőbe vajt helyiségekbe.²⁷

A barlanglakó életforma a XIX. század végére megszokott jelenséggé vált a bükkaljai térségben. Több száz család élte mindennapjait a riolittuffába vájva és a társadalom tekintetétől elrejtve hagyományozta tovább otthonait.²⁸ A két világháború közti szociálpolitikai irányzat megerősödését követően a politikai vélemény hamar a közvéleményt is formálni kezdte, ami a bennük élő családokat is változtatásra készítette.²⁹ Cserépváralja két világháború közti állapotáról a Néprajzi Múzeum kéziratában feltehető 1930-as írás szól, Erdősné Jakab Anna egykori cserépváraljai tanító szemszögéből. Az írás fokozatos mentális értelemben vett eltávolodási folyamatot mutat be. Ennek hatására beindult egy több szakaszú kiköltözési folyamat, ami alapjaiban változtatta meg a település arculatát és a barlanglakásokról alkotott véleményeket.³⁰

A településre állami segítség ez ügyben kevés érkezett, de a XX. század első felében megfogalmazott kritikákat követően a kormány állami beavatkozásként az 1930-as évek elején 200 négyszögletes telkek osztását tervezte. Ez viszont nehézségekbe ütközött a kevés parcellázható telek miatt. Így csak kevés család jutott házhelyhez a használható területek felosztásával. A kiköltözés „elméleti” lehetősége azonban beindította az első építkezési hullámot, amit a legtöbb családnak önerőből kellett finanszíroz-

²² *Biró Judit*: Hivatalos falukutatók. Budapest, 2006. 10–12, 271–275.; *Szabó Zoltán*: Cifra nyomorúság. Budapest, 1986. 9.

²³ *Mihály Péter–Petényi László*: Cserépváralja története az őskortól napjainkig. Cserépváralja, 2000. 6.; *Viga Gyula*: Tájéformáló társadalom (megjegyzések a kultúra ökológiájához). In: *Veres László, Viga Gyula* (szerk.): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. 1996. 272–273.

²⁴ *Mihály–Petényi*: i. m. 53.

²⁵ *Gyáni–Kövér* i. m. 321.; *Koós Imre*: Summásélet. Miskolc, 1960. 88.; *Viga Gyula*: Árucsera és migráció Észak-Magyarországon. Budapest, 1990. 102.

²⁶ *Nagy József András*: Bükkalja népi építészet. Eger, 2013. 136.; *Bakó Ferenc*: Parasztházak és udvarok a Mát-ra vidékén. Budapest, 1978. 14. Az első barlanglakásokat is jegyző hivatalos felmérés is ekkoriban, 1870-ben készült, amelyben Borsodban 45, Nógrádban 56, Hevesben 293 barlanglakás jelent meg. A legkésőbbi felmérés a Bakó Ferenc által végzett terepbejárás során készült az 1960-as években: 8 utcában 20 objektumot mért fel, amiből 13 pincével összekapcsolt otthon volt.

²⁷ *Bakó Ferenc*: Bükki barlanglakások. Miskolc, 1977. 47.

²⁸ „... nem vót azzal gond. Sose mondták vón, hogy baj lenne mer' abba lakik. Én legalábbis sose' hallottam, hogy valakit ezér' megszónának. Az én uram es onnat származik, de hát nem vót ez baj, csak furcsa vót, hogy hogy férnek el abban a kicsi lyukban.” (MM)

²⁹ *Mednyánszky* i. m. 72–73, 79. A kiköltözések elősegítése érdekében a szocialista átrendeződések nem kezdődtek szervezett intézkedések, de magánjellelű kezdeményezések már fokozatosan megjelentek. Ilyen volt például az 1936-ban átadott tibolddaróci Mikszáthfalva, ami az egykori lakóknak teremtett jobb életkörülményeket.

³⁰ *Erdősné Jakab Anna*: Cserépváralja. Kézirat, 1930. 10, 13.

nia.³¹ A következő két családtörténet a kiköltözések egy-egy példáját mutatják be, hogy az első kiköltözési hullám nem jelentett a lakosság egésze számára jobb lakáskörülményeket, de láthatók a törekvések, amelyek a XX. században igyekeztek üressé tenni az egykori otthonokat.

PT

1947-ben született summás család egyedüli gyermekeként. A családban anyai ágon öröklődött egy XIX. századi barlanglakás. Az egy szoba–konyha–kamra és istálló kialakítás nem a jómódú lakások sorába tartozott, de túlmutatott az egyetlen szoba–konyhát lakó alacsonyabb rétegek életkörülményein. A berendezés a XIX. századi szokások szerint lehetett, amit összesen 6 fő használt. PT felmenői a helyi lakosság túlnyomó többségéhez hasonlóan summásként dolgoztak az év legalább 6 hónapjában. Édesanyja, MM (1924–2013) 17 évesen házasodott össze édesapjával, ifj. PK-val (1921–1969). Ekkortól a szülők PT nagyszüleivel végzett kiegészítő munkából az 1930-as évek végén önerőből felépítkeztek és együtt kőházba költöztek. Az új épületet az akkori módszer szerint a barlanglakás beomlasztott lakószobája helyére építették, a megmaradt helységek elé. A szoba–pítvar–kamra elrendezésű új parasztház megegyezett a korszak kőházainak tereosztásával, felszereltségével. A bútorzatra viszont már nem volt pénz, ezért a barlanglakásból kihordott elemekkel rendezték be új otthonukat, így a XIX. századi fa berendezés maradt meg emlékezetében. PT ebben a háromosztatú kőházban nőtt fel.

Fiatalasszonyként az 1950-es évektől PT és leendő férje is állandó munkahelyet kapott, így ebben az időben szüleikkel ismét építkezésbe foghattak. Ennek legfőbb oka az volt, hogy PT szülei már szükösnek találták a kőházat ahhoz, hogy egy újabb generáció ott éljen, ezért PT a szülőkkel új telket vásárolt. Ekkor ehhez a gazdasági feltételek is adottak voltak, mert a stabil jövedelem mellett az állam előnyös kölcsönöket kínált az építkezések támogatására. 1955-ben a tervek szerint megkezdődhetett az újabb munka. Az építkezés szakaszosan zajlott, maszek munkákkal egészítették ki a keretet és PT elmondása szerint a gyárból is tudtak hozni ezt-azt. PT háza befejeztével a barlanglakásos portára is új épületet emeltek. L alakú téglá típusú ház készült verandával, két nagy- és egy kishozzával, továbbá kamrával. A Dobó utcában a barlangból továbbra is megmaradt a pince, kamra és istálló, de ezek átminősültek tárolóhelyiségekké, sufnikká. A bútortatot ekkorra teljesen lecserélték divatosabb típusbútorokkal. A P portán bekövetkezett változások tulajdonképpen jellemzik az utcájukban levő legtöbb barlanglakás sorsát is.

PT portája a Dobó utcában
(A szerző felvétele)

KM

KM 1932. február 2-án született barlanglakásban. Édesanyja korábban fennálló házban élt szüleivel, amit KM nagyszülei építettek egy zsúpfedeles, szoba–konyhás kőházként körülbelül az 1800-as évek elején. Erről KM csak elbeszélésből tud, mert az tönkrement egy végzetes tetőszerkezet-omlás miatt. A falak és bútorok megrongálódtak, ezért a családnak új otthonra volt szüksége. Summás parasztok lévén nem volt pénzük új kőházra, így az 1940-es években a barlanglakást választották. Az első lakást ideiglenesen kapták, a második, saját hajlékot helyi közszaggató emberek vajták ki a Siccvár területén.³² Náluk összesen 7 fő lakott.

A második világháború alatt elmenekültek Igricibe és ott vészelték át az időszakot. A háború után KM családja a kiköltöző tendenciával ellentétben megszokta a barlangot. A régi ház bútortatából alig maradtak elemek az omlás miatt, így újakat kellett vásárolni. A berendezés és a tüzelőberendezés modernizálása KM szerint divatosabbá, élhetőbbé tette a lakást, így akkor sem kellett szégyenkezniük, amikor más már fennálló falú házban lakott. A Temesvárról átszökött férjével 19 évesen házasodott össze 1951-ben. A férj így KM-mel kötött házassága miatt került barlanglakásba, számára szokatlan lakáskörülmények közé, de az idős hölgy szerint nem viselte meg a dolog, túrte.

³¹ „... Nagyon nehezen, de összeszedték a rávalót. A summásmunkával próbálták meg összeszedni, de ugye például az építőanyagra alig kellett pénz, mert azt helyben termelték ki. Nem tudom, hogy volt, mert nekem csak elmesélték, én ugye már a kőházba születtem. De az biztos, hogy nehezen építkeztek, mert szegény volt akkor mindenki és nagy dolog volt, ha kijöhetett onnét... a bútor az biztos, hogy maradt a régi, emlékszek, hogy volt kiskoromban még pár darab.” (PT)

³² A Siccvár, vagy Siccvár a helyiek által elnevezett terület, ahol barlanglakások egy csoportja található. Mai neve: Vörösmarty utca.

Az 1960-as években a barlanglakásban való életvitelszerű tartózkodást központi irányítással igyekeztek megszüntetni. KM lakása ekkorra már erősen megrongálódott, ezért a fiatal pár jogosult volt a kedvezményes kölcsönre. Mivel férje ekkor már rendszeres fizetésért a Miskolci Vasgyárban gépkocsivezetőként dolgozott, némi ráadás munkával össze tudta gyűjteni a 6400 forintot a lakásvásárlásra. Számukra és a hasonló helyzetben levő családok számára a Tóth László utcát nyitották meg és parcellázták fel. A helyiek által „CS” lakásnak hívott épületeket az állam építette fel, így egy időben, 1967-re lett kész az utca. KM családja ebben kezdte meg új életét, évi 1600 Ft kölcsönrel terhelten, 25 éves törlesztési idővel. Az eredeti alaprajz szoba–konyhából állt, később ezt toldották egy, most ebédlőként funkcionáló helyiséggel, végül háromszobát szoba–konyha–fürdő épületet emeltek a kert felé. Az új lakás berendezését részben a barlangban használt bútor, részben új vásárlások eredménye tette ki.

A két életút alapján érzékelhető, hogy a XIX–XX. század fordulóját követő évtizedekben egy több hullámú kiköltözési folyamat indult be, ami alapjaiban változtatta meg a település képét. A barlanglakásoktól való eltávolodás azonban hosszú időt vett igénybe és a településen csak a XX. század végére vált lakatlanná a legtöbb építmény. A kiköltöző családokat gyakran váltották újak, akik nem engedhették meg maguknak egy épített ház megteremtését. Így a barlanglakások mint szociális problémák jelképei a szocializmus alatt és a rendszerváltást követően is napirenden voltak.

Molnár Csenge

Családjaim története

Családtörténet – helytörténet – honismeret

Hogyan is kezdődött?

A családtörténeti kutatást tizenöt éve kezdtem el. Anyai ágon unokatestvérem, Horváth István 1998-ban szervezett először Soós családi találkozót Bakonyszentlászlón. Ekkor gondolkodtam azon, hogy vajon honnan származunk, kik az őseink? Sokszor visszaemlékeztem a szüleimtől hallott történetekre, elbeszélésekre, amit meséltek családjaikról, fiatal korukról, életükről. Gyermekkoromban a nyarakat a nagyszülőknél, Bakonyszentlászlón töltöttem, így sok kedves élmény kötött a faluhoz. Eszembe jutottak a gyermekkori élmények, emlékek. A felidézett történeteket igyekeztem összerakni, de érdekelt az is, hogy őseink hogyan éltek, gondolkodtak, életüket mi minden befolyásolta, mi volt a foglalkozásuk, volt-e közöttük kiválóság? Természetesen ezen túlmenően szerettem volna megismerni családom származási helyeit is.

Családom három ágának – Gubicza, Soós, Leitold – kutatásával 2001-től foglalkozom. A Soós család (anyai ág) gyökerei Bakonyszentlászlóra, a Gubicza családé (apai ág) Olaszfalura, Tésre, Bakonyszentlászlóra vezetnek. Kutattam a Gubicza családokat Balatonszabadiiban, a Dél-Alföldön: Békéscsaba, Szeged, Zenta térségében is. A Leitold család (gyermekeim édesapjának családja) barnagi és vöröstói eredetű. A Gubicza családok dunántúli ága nagyobb részt Olaszfaluból származik. Olaszfalu a zirci apátság birtoka volt, így a Zirci Apátság Történelmi Levéltárának és a Régi Gazdasági Levéltárának iratait is kutattam. Majd a helytörténeti könyvek, monográfiák, lexikonok, a Magyar Országos Levéltár és kiadványai, az Országos Széchényi Könyvtár, interneten elérhető források (betelepítésekkel, kitelepítésekkel összefüggő iratok, családnevek eredete, gyakorisága stb.) kerültek sorra.

A családtörténeti adatok gyűjtését visszaemlékezésekből, a családi kapcsolatokból és szájhagyományból ismert rokoni szálak alapján kezdtem el, majd következett a nagyon hosszú folyamat, a levéltári kutatás és a kapcsolatfelvétel a családokkal. A rokonság mindenben segítségemre volt, lelkesen támogatta munkámat. Nagyon sok adatot, fényképet, dokumentumot (anyakönyvi kivonatokat, bizonyítványokat, régi iratokat, tárgyakat, kitüntetések, leveleket stb.) és visszaemlékezéseket kaptam a családtagoktól. Mindhárom ágban 10–11 generációt, mintegy 300 évet tudtam felkutatni és feldolgozni. Összefüggő és megbízható adatok az 1700-as évek elejétől – a katolikus anyakönyvek vezetésének kezdetétől – állnak rendelkezésre, így mintegy tízezer személy adatát kutattam, gyűjtöttem családom három ágán, de ennek csak mintegy felét tartalmazzák a feldolgozott, összefüggő családfák.

Majd a családtörténetekhez kapcsolódó helytörténet és a kutatott időszak történelmének megismerése következett. A helytörténeti könyvekben is sok családi vonatkozású információt találtam.